פרשת בשלח

ספר שמות · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק י״ג

י״ז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי | אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃

ויהי בשלח פרעה, ולא נחם. נֶהְגָּם, כְּמוֹ ״לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם״ (שמות ל״ב), ״בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ״ (משלי ו׳)׃

כי קרוב הוא. וְנֹחַ לָשׁוּב בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ לְמִצְרַיִם; וּמִדְרְשֵׁי אַגָּדָה יֵשׁ הַרְבֵּה׃

בראתם מלחמה. כְּגוֹן מִלְחֶמֶת ״וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי וְגוֹ׳״ (במדבר י״ד), אִם הָלְכוּ דֶּרֶךְ יָשָׁר הָיוּ חוֹזְרִים, וּמָה אִם כְּשֶׁהִקִּיפָם דֶּרֶךְ מְעֻקָּם אָמְרוּ ״נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה״ (שם), אִם הוֹלִיכָם בִּפְשׁוּטָה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה׃

פן ינחם. יַחְשְׁבוּ מַחֲשָׁבָה עַל שֶׁיָּצְאוּ וְיִתְּנוּ לֵב לָשׁוּב׃

י״ח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים | אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ויסב. הֶסְבָּם מִן הַדֶּרֶךְ הַפְּשׁוּטָה לַדֶּרֶךְ הָעֲקוּמָה׃

ים סוף. כְּמוֹ לְיַם סוּף, וְסוּף הוּא לְשׁוֹן אֲגַם שֶׁגְּדֵלִים בּוֹ קָנִים, כְּמוֹ ״וַתָּשֶׂם בַּסּוּף״ (שמות ב׳), ״קָנֶה וָסוּף קָמַלּוּ״ (ישעיהו י״ט)׃

וחמשים. אֵין חֲמוּשִׁים אֶלָּא מְזֻיָּנִים; (לְפִי שֶׁהֶסְבָּן בַּמִּדְבָּר הוּא גָּרַם לָהֶם שֶׁעָלוּ חֲמוּשִׁים, שֶׁאִלּוּ הֶסְבָּן דֶּרֶךְ יְשׁוּב, לֹא הָיוּ מְחֻמָּשִׁים לָהֶם כָּל מַה שֶּׁצְּרִיכִין, אֶלָּא כְּאָדָם שֶׁעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וּבְדַעְתּוֹ לְקָנוֹת שָׁם מַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ, אֲבָל כְּשֶׁהוּא פּוֹרֵשׁ לַמִּדְבָּר צָרִיךְ לְזַמֵּן לוֹ כָּל הַצָּרֶךְ; וּמִקְרָא זֶה לֹא נִכְתַּב כִּי אִם לְשַׁבֵּר אֶת הָאֹזֶן, שֶׁלֹּא תִתְמַהּ בְּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק וּבְמִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג וּמִדְיָן מֵהֵיכָן הָיוּ לָהֶם כְּלֵי זַיִן שֶׁהִכּוּ אוֹתָם בַּחֶרֶב) וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים״ (יהושע א׳), וְכֵן תִּרְגְּמוֹ אֲנְקְלוֹס ״מְזָרְזִין״, כְּמוֹ ״וַיְזָרֵק אֶת חֲנִיכָיו״ (בראשית י״ד) – וְזָרִיז. דָּבָר אַחֵר, חֲמֻשִׁים אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה יָצְאוּ וְאַרְבָּעָה חֲלָקִים מֵתוּ בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה (מכילתא)׃

י״ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל֮ לֵאמֹר֒ פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים֮ אֶתְכֶם֒ וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃

השבע השביע. הִשְׁבִּיעָם שֶׁיַּשְׁבִּיעוּ לִבְנֵיהֶם. וְלָמָּה לֹא הִשְׁבִּיעַ בָּנָיו שֶׁיּוֹשִׁיאוּהוּ לְאֶרֶץ כְּנַעַן מִיָּד כְּמוֹ שֶׁהִשְׁבִּיעַ יַעֲקֹב? אָמַר יוֹסֵף, אֲנִי שַׁלִּיט הָיִיתִי בְּמִצְרַיִם וְהָיָה סֵפֶק בְּיָדִי לַעֲשׂוֹת, אֲבָל בָּנַי לֹא יַנִּיחוּם מִצְרַיִם לַעֲשׂוֹת, לְכָךְ הִשְׁבִּיעָם לְכְשֶׁיִּגָּאֲלוּ וְיֵצְאוּ מִשָּׁם שֶׁיּוֹשִׁיאוּהוּ׃

והעליתם את עצמתי מזה אתכם. לְאֶחָיו הִשְׁבִּיעַ כֵּן, לְמָדְנוּ שֶׁאַף עַצְמוֹת כָּל הַשְּׁבָטִים הֶעֱלוּ עִמָּהֶם שֶׁנֶּאֱמַר אִתְּכֶם (מכילתא)׃

כ׳ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃

ויסעו מסכת. בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, שֶׁהָרֵי בָּרִאשׁוֹן בָּאוּ מַרְעֵמְסֵס לְסֻכּוֹת׃

כ״א וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן֮ לַנְחֹתָם֒ הַדָּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃

לנחתם הדרך. נָקוּד פַּתָּח שֶׁהוּא כְּמוֹ לְהַנְחוֹתָם, ״לַרְאוֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ״ (דברים א׳) שֶׁהוּא כְּמוֹ לְהַרְאוֹתְכֶם, אַף כָּאן לְהַנְחוֹתָם עַ״י שֶׁלֹּא יִתְעוּ, וּמִי הוּא הַשָּׁלִיחַ? עַמּוּד הֶעָנָן; וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ מוֹלִיכוֹ לִפְנֵיהֶם, וּמִכָּל מָקוֹם אֶת עַמּוּד הֶעָנָן הֵכִין לְהַנְחוֹתָם עַל יָדוֹ, שֶׁהֲרֵי עַ״י עַמּוּד הֶעָנָן הֵם הוֹלְכִים; עַמּוּד הֶעָנָן אֵינוֹ לְאוֹרָה אֶלָּא לְהוֹרוֹתָם הַדֶּרֶךְ׃

כ״ב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן֮ יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ {פ}

לא ימיש. הַקָּבֶ״ה אֶת **עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה;** מַגִּיד שֶׁעַמּוּד הֶעָנָן מַשְׁלִים לְעַמּוּד הָאֵשׁ וְעַמּוּד הָאֵשׁ מַשְׁלִים לְעַמּוּד הֶעָנָן, שֶׁעַד שֶׁלֹּא יִשְׁקַע זֶה עוֹלֶה זֶה׃

פרק י״ד

א׳ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר׃

ב׳ דַּבֵּר־אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃

וישבו. לַאֲחוֹרֵיהֶם, לְצַד מִצְרַיִם הָיוּ מְקֻרָבִין כָּל יוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כְּדֵי לְהַטְעוֹת אֶת פַּרְעֹה שֶׁיֹּאמַר תּוֹעִים הֵם בַּדֶּרֶךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר ״וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳״׃

ויחנו לפני פי החירת. הוּא פִּיתוֹם, וְעַכְשָׁו נִקְרָא פִּי הַחִירֹת עַל שֵׁם שֶׁנַּעֲשׂוּ שָׁם בְּנֵי חֹרִין; וְהֵם שְׁנֵי סְלָעִים גְּבוֹהִים וְקוֹפִים וְהַגַּיְא שֶׁבֵּינֵיהֶם קָרוּי פִּי הַסְּלָעִים׃

לפני בעל צפן. הוּא נִשְׁאַר מִכָּל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם כְּדֵי לְהַטְעוֹתָן, שֶׁיֹּאמְרוּ קָשָׁה יְרָאָתָן, וְעָלָיו פֵּרֵשׁ אִיּוֹב ״מַשְׁגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם״ (איוב י״ב)׃

ג׳ וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃

ואמר פרעה. כְּשֶׁיִּשְׁמַע שֶׁהֵם שָׁבִים לַאֲחוֹרֵיהֶם׃

לבני ישראל. עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְכֵן (פסוק יד) ״ה׳ יִלָּחֶם לָכֶם״ – עֲלֵיכֶם, (בראשית כ יג) ״אִמְרִי לִי אָחִי הוּא״ – אִמְרִי עָלַי׃

נבכים הם. כְּלוּאִים וּמְשֻׁקָּעִים, וּבְלַעַז שירי״ר, כְּמוֹ ״נִבְכֵי יָם״ (איוב ל״ח), ״בְּעֻמְקָ הַבָּכָא״ (תהילים פ״ד) ״מִבְּכִי נְהָרוֹת״ (איוב כ״ח).

נבכים הם, כְּלוּאִים הֵם בַּמִּדְבָּר, שֶׁאֵינָן יוֹדְעִין לָצֵאת מִמֶּנּוּ וּלְהֵיכָן יֵלֵכוּ׃

ד׳ וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃

ואכבדה בפרעה. כְּשֶׁהַקָּבָּ״ה מִתְנַקֵּם בָּרְשָׁעִים שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל וּמִתְכַּבֵּד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ וְגוֹ׳״ וְאַחַר כָּךְ ״וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי וְגוֹ׳״ (יחזקאל ל״ח), וְאוֹמֵר ״שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵּי קֶשֶׁת״, וְאַחַר כָּךְ ״נוֹדַע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים״ (תהלים ע״ו), וְאוֹמֵר ״נוֹדַע ה׳ מִשְׁפָּט עָשָׂה״ (שם ט׳)׃

בפרעה ובכל חילו. הוּא הִתְחִיל בַּעֲבֵרָה וּמִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפַּרְעָנוּת׃

ויעשו כן. לְהַגִּיד שִׁבְחָן, שֶׁשָּׁמְעוּ לְקוֹל מֹשֶׁה, וְלֹא אָמְרוּ הֵאֵיךְ נִתְקָרֵב אֶל רוֹדְפֵינוּ? אָנוּ צְרִיכִים לִבְרֹחַ אֶלָּא אָמְרוּ אֵין לָנוּ לְקַיֵּם אֶלָּא דִּבְרֵי בֶן עַמְרָם (מכילתא)׃

ה׳ וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדָנוּ׃

ויגד למלך מצרים. אִיקְטוֹרִין שָׁלַח עִמָּהֶם, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לִשְׁלִשֶׁת יָמִים שֶׁקָּבְעוּ לֵילֵךְ וְלָשׁוּב וְרָאוּ שֶׁאֵינָן חוֹזְרִין לְמִצְרַיִם, בָּאוּ וְהִגִּידוּ לְפַרְעֹה בַּיּוֹם הָרְבִיעִי, בַּחֲמִישִׁי וּבַשִּׁשִּׁי רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, לֵיל שְׁבִיעִי יָרְדוּ לַיָּם, בַּשַּׁחֲרִית אָמְרוּ שִׁירָה וְהוּא יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח; לְכָךְ אָנוּ קוֹרִין הַשִּׁירָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃

ויהפך. נֶהְפַּךְ מִמַּה שֶּׁהָיָה, שֶׁהָרֵי אָמַר לָהֶם ״קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי״ (שמות י״ב), וְנֶהְפַּךְ לֵב עֲבָדָיו, שֶׁהָרֵי לְשֶׁעָבַר הָיוּ אוֹמְרִים לוֹ ״עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ״ (שמות י׳), וַעֲכְשָׁיו נֶהְפְּכוּ לִרְדֹף אַחֲרֵיהֶם בִּשְׁבִיל מָמוֹנָם שֶׁהִשְׁאִילוּם׃

מעבדנו. מֵעֲבֹד אוֹתָנוּ׃

ו׳ וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃

ויאסר את רכבו. הוּא בְּעַצְמוֹ (מכילתא)׃

ואת עמו לקח עמו. מְשָׁכָם בִּדְבָרִים, לָקְחוּ וְנָטְלוּ מָמוֹנָם וְשִׁלַּחְנוּם, בֹּאוּ עִמִּי וַאֲנִי לֹא אֶתְנַהֵג עִמָּכֶם כִּשְׁאָר מְלָכִים, דֶּרֶךְ שְׁאָר מְלָכִים עֲבָדָיו קוֹדְמִין לוֹ בַּמִּלְחָמָה, וַאֲנִי אַקְדִּים לִפְנֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וּפַרְעֹה הִקְרִיב – הִקְרִיב עַצְמוֹ וּמֵהֵר לִפְנֵי חֵילוֹתָיו –, דֶּרֶךְ שְׁאָר מְלָכִים לִטֹּל בְּזָה בָּרֹאשׁ כְּמוֹ שֶׁיִּבְחַר, אֲנִי אֶשְׁוֶה עִמָּכֶם בַּחֵלֶק שֶׁנֶּאֱמַר ״אֶחֱלֹק שָׁלָל״ (שמות ט״ו)׃

ז׳ וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃

בחור. נִבְחָרִים, בָּחוּר לְשׁוֹן יָחִיד, כָּל רֶכֶב וָרֶכֶב שֶׁבְּמִנְיָן זֶה הָיָה בָּחוּר׃

וכל רכב מצרים. וְעִמָּהֶם כָּל שְׁאָר הָרֶכֶב; וּמֵהֵיכָן הָיוּ הַבְּהֵמוֹת הַלָּלוּ? אִם תֹּאמַר מִשֶּׁל מִצְרַיִם, הֲרֵי נֶאֱמַר ״וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם״ (שמות ט׳), וְאִם מִשֶּׁל יִשְׂרָאֵל, וַהֲלֹא נֶאֱמַר ״וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ״, מִשֶּׁל מִי הָיוּ? מִן הַיְאֹר אֶת דִּבֶּר ה׳. מִכָּאן הָיָה רַ׳ שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, כָּשֵׁר שֶׁבַּמִּצְרִים הָרֹג, טוֹב שֶׁבְּנְחָשִׁים רְצֹץ אֶת מְחוֹ (מכילתא)׃

ושלשם על כלו. שָׁרֵי צְבָאוֹת, כְּתַרְגּוּמוֹ׃

ח׳ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃

ויחזק ה' את לב פרעה. שֶׁהָיָה תוֹלֶה אִם לָרִדּוֹף אִם לָאו, וְחִזֵּק אֶת לִבּוֹ לִרְדּוֹף (שם):

ביד רמה. בִּגְבוּרָה גְּבוֹהָה וּמְפֹרְסֶמֶת:

ט׳ וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃

י׳ וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם | וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃

ופרעה הקריב. הָיָה לוֹ לִכְתֹּב וּפַרְעֹה קָרַב, מַהוּ הִקְרִיב? הִקְרִיב עַצְמוֹ וְנִתְאַמֵּץ לִקְרַאת לִפְנֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהִתְּנָה עִמָּהֶם:

נסע אחריהם. בְּלֹב אֶחָד כְּאִישׁ אֶחָד. דָּבָר אַחֵר – וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, רָאוּ שַׂר שֶׁל מִצְרַיִם נוֹסֵעַ מִן הַשָּׁמַיִם לַעְזֹר לַמִּצְרִים; – תנחומא:

ויצעקו. תְּפִשׁוּ אֲמָנוּת אֲבוֹתָם – בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם" (בראשית י״ט), בְּיִצְחָק "לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה", (שם כ״ד), בְּיַעֲקֹב "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" (שם כ״ח):

י״א וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃

המבלי אין קברים. וְכִי מֵחֲמַת חֶסְרוֹן קְבָרִים – שֶׁאֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לִקְבֹּר שָׁם – לְקַחְתָּנוּ מִשָּׁם. ש״י פו״ר פלינ״צא ד״י נו״ן פוש״יש בְּלַעַז:

י״ב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃

אשר דברנו אליך בארץ מצרים. וְהֵיכָן דִּבְּרוּ? "וֵרֶא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט" (שמות ה') (מכילתא):

ממתנו. מֵאֲשֶׁר נָמוּת, וְאִם הָיָה נָקוּד מְלָאפוּם הָיָה נִבְאָר מִמִּיתָתֵנוּ, עַכְשָׁיו שָׁנָקוּד בְּשׁוּרֶק נִבְאָר מֵאֲשֶׁר נָמוּת וְכֵן "מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ" (שמות ט״ז) – שֶׁנָּמוּת, וְכֵן "מִי יִתֵּן מוּתִי" דְּאַבְשָׁלוֹם (שמואל ב׳ י״ט) – שֶׁאָמוּת. כְּמוֹ "לְיוֹם קוּמִי לָעַד" (צפניה ג׳), "עַד יוֹם שׁוּבִי בְשָׁלוֹם" (דברי הימים ב׳ י״ח) – שֶׁאָקוּם, שֶׁאָשׁוּב:

י״ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃

כי אשר ראיתם את מצרים וגו׳. מַה שֶּׁרְאִיתֶם אוֹתָם אֵינוֹ אֶלָּא **היום**, הַיּוֹם הוּא שֶׁרְאִיתֶם אוֹתָם וְלֹא תוֹסִיפוּ עוֹד:

י״ד יְהוָה יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ {פ}

ילחם לכם. בִּשְׁבִילְכֶם; וְכֵן "כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם", וְכֵן "אִם לָאֵל תְּרִיבוּן" (איוב י״ג), וְכֵן "וַאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי" (בראשית כ״ד), וְכֵן "הַאַתֶּם תְּרִיבוּן לַבַּעַל" (שופטים ו׳):

ט״ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃

מה תצעק אלי. לְמָדְנוּ שֶׁהָיָה מֹשֶׁה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל, אָמַר לוֹ הַקָּבָ״ה, לֹא עֵת עַתָּה לְהַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּה, שִׁישְׂרָאֵל נְתוּנִין בְּצָרָה (מכילתא). דָּ״א – מַה תִּצְעַק אֵלָי, עָלַי הַדָּבָר תָּלוּי וְלֹא עָלֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן "עַל בָּנַי וְעַל פֹּעַל יָדַי תְּצַוֵּנִי" (ישעיהו מ״ה):

דבר אל בני ישראל ויסעו. אֵין לָהֶם אֶלָּא לִסַּע, שֶׁאֵין הַיָּם עוֹמֵד בִּפְנֵיהֶם, כְּדַאי הוּא זְכוּת אֲבוֹתֵיהֶם וְהָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ בִּי וְיִצְאוּ, לִקְרַע לָהֶם הַיָּם (מכילתא):

ט״ז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃

י״ז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃

י״ח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃

י״ט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃

וילך מאחריהם. לְהַבְדִּיל בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וּלְקַבֵּל חִצִּים וּבָלִיסְטְרָאוֹת שֶׁל מִצְרַיִם. בְּכָל מָקוֹם הוּא אוֹמֵר מַלְאַךְ ה' וְכָאן מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים, אֵין אֱלֹהִים בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא דַּיָּן, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִין בַּדִּין בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אִם לְהִנָּצֵל אִם לְהֵאָבֵד עִם מִצְרַיִם (שם):

ויסע עמוד הענן. כְּשֶׁחָשְׁכָה וְהִשְׁלִים עַמּוּד הֶעָנָן אֶת הַמַּחֲנֶה לְעַמּוּד הָאֵשׁ, לֹא נִסְתַּלֵּק הֶעָנָן כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָגִיל לְהִסְתַּלֵּק עַרְבִית לְגַמְרֵי, אֶלָּא נָסַע וְהָלַךְ לוֹ מֵאַחֲרֵיהֶם לְהַחֲשִׁיךְ לְמִצְרַיִם:

כ וַיָּבֹא בֵּין | מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה:

ויבא בין מחנה מצרים. מָשָׁל לְמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּבְנוֹ מְהַלֵּךְ לְפָנָיו, בָּאוּ לִסְטִים לִשְׁבּוֹתוֹ, נְטָלוֹ מִלְּפָנָיו וּנְתָנוֹ לְאַחֲרָיו, בָּא זְאֵב מֵאַחֲרָיו, נְתָנוֹ לְפָנָיו, בָּאוּ לִסְטִים לְפָנָיו וּזְאֵבִים מֵאַחֲרָיו, נְתָנוֹ עַל זְרוֹעוֹ וְנִלְחַם בָּהֶם, כָּךְ ״וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו״ (הושע י״א) (מכילתא):

ויהי הענן והחשך. לְמִצְרַיִם:

ויאר עַמּוּד הָאֵשׁ **את הלילה** לְיִשְׂרָאֵל, וְהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם כְּדַרְכּוֹ לְלֶכֶת כָּל הַלַּיְלָה וְהַחֹשֶׁךְ שֶׁל עֲרָפֶל לְצַד מִצְרַיִם:

ולא קרב זה אל זה. מַחֲנֶה אֶל מַחֲנֶה (שם):

כ״א וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה | אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם:

ברוח קדים עזה. בְּרוּחַ קָדִים שֶׁהִיא עַזָּה שֶׁבָּרוּחוֹת, הִיא הָרוּחַ שֶׁהַקָּבָּ״ה נִפְרָע בָּהּ מִן הָרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר, ״כְּרוּחַ קָדִים אֲפִיצֵם״ (ירמיה י״ח), ״יָבוֹא קָדִים רוּחַ ה׳״ (הושע י״ג), ״רוּחַ הַקָּדִים שְׁבָרְךָ בְּלֵב יַמִּים״ (יחזקאל כ״ז), ״הָגָה בְרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים״ (ישעיה כ״ז):

ויבקעו המים. כָּל מַיִם שֶׁבָּעוֹלָם:

כ״ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם:

כ״ג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כָּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם:

כל סוס פרעה. וְכִי סוּס אֶחָד הָיָה? מַגִּיד שֶׁאֵין כֻּלָּם חֲשׁוּבִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם אֶלָּא כְּסוּס אֶחָד (מכילתא):

כ״ד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֶת מַחֲנֵה מִצְרָיִם:

באשמרת הבקר. שְׁלֹשֶׁת חֶלְקֵי הַלַּיְלָה קְרוּיִין אַשְׁמוּרָה, וְאוֹתָהּ שֶׁלִּפְנֵי הַבֹּקֶר קוֹרֵא אַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר. וְאוֹמֵר אֲנִי, לְפִי שֶׁהַלַּיְלָה חָלוּק לְמִשְׁמְרוֹת שִׁיר שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, כַּת אַחַר כַּת, לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים, לְכָךְ קְרוּי אַשְׁמֹרֶת, וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס ״מַטָּרַת״:

וישקף. וַיַּבֵּט, כְּלוֹמַר פָּנָה אֲלֵיהֶם לְהַשְׁחִיתָם. וְתַרְגּוּמוֹ ״וְאִסְתְּכִי״ אַף הוּא לְשׁוֹן הַבָּטָה, כְּמוֹ ״שְׁזֵרָה צוֹפִים״, (במדבר כ״ג) – חֲקַל סָכוּתָא:

בעמוד אש וענן. עַמּוּד עָנָן יוֹרֵד וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּטִיט וְעַמּוּד אֵשׁ מַרְתִּיחוֹ, וְטַלְפֵּי סוּסֵיהֶם מִשְׁתַּמְּטוֹת (מכילתא):

ויהם. לְשׁוֹן מְהוּמָה, אשדורד״ישון בְּלַעַז, עֲרַבְבָם, נָטַל סְגֻנִּיּוֹת שֶׁלָּהֶם. וְשָׁנִינוּ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי: כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ מְהוּמָה הַרְעָמַת קוֹל הוּא, וְזֶה אָב לְכֻלָּן ״וַיהֹוָה הִרְעִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְגוֹ׳ עַל פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם״ (שמואל א ז׳):

כ״ה וַיָּסַר אֶת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם: {פ}

ויסר את אפן מרכבתיו. מִכֹּחַ הָאֵשׁ נִשְׂרְפוּ הַגַּלְגַּלִּים, וְהַמֶּרְכָּבוֹת נִגְרָרוֹת, וְהַיּוֹשְׁבִים בָּהֶם נָעִים וְאֲבֵרֵיהֶן מִתְפָּרְקִין (מכילתא):

וינהגהו בכבדת. בְּהַנְהָגָה שֶׁהִיא כְּבֵדָה וְקָשָׁה לָהֶם; בְּמַדָּה שֶׁמָּדְדוּ: ״וַיַּכְבֵּד״ לְבוֹ הוּא וַעֲבָדָיו (שמות ט׳), אַף כָּאן וַיְנַהֲגֵהוּ ״בִּכְבֵדֻת״:

נלחם להם במצרים. בְּמִצְרַיִם. דָּבָר אַחֵר בְּמִצְרָיִם – בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁאֵלּוּ לוֹקִים עַל הַיָּם כָּךְ לוֹקִים אוֹתָם שֶׁנִּשְׁאֲרוּ בְּמִצְרַיִם (מכילתא):

כ״ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו:

וישבו המים. שֶׁזְּקוּפִין וְעוֹמְדִים כְּחוֹמָה, יָשׁוּבוּ לִמְקוֹמָם וְיִכָּסוּ עַל מִצְרַיִם:

כ״ז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם:

לפנות בקר. לְעֵת שֶׁהַבֹּקֶר פּוֹנֶה לָבֹא:

לאיתנו. לְתָקְפּוֹ הָרִאשׁוֹן (מכילתא):

נסים לקראתו. שֶׁהָיוּ מְהֻמָּמִים וּמְטֹרָפִים וְרָצִין לִקְרַאת הַמַּיִם:

וינער ה׳. כְּאָדָם שֶׁמְּנַעֵר אֶת הַקְּדֵרָה וְהוֹפֵךְ הָעֶלְיוֹן לְמַטָּה וְהַתַּחְתּוֹן לְמַעְלָה, כָּךְ הָיוּ עוֹלִין וְיוֹרְדִין וּמִשְׁתַּבְּרִין בַּיָּם, וְנָתַן הַקָּבָ״ה בָּהֶם חַיּוּת לְקַבֵּל הַיִּסּוּרִין (שם):

וינער. ״וְשַׁנִּיק״, וְהוּא לְשׁוֹן טֵרוּף בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בְּמִ״א:

כ״ח **וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל ׀ חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד:**

ויכסו את הרכב, לכל חיל פרעה. כְּךְ דֶּרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לִכְתֹּב לָמֶ״ד יְתֵרָה, כְּמוֹ ״לְכָל כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת״ (שמות כ״ז), וְכֵן ״לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ״ (במדבר ד׳), ״וּיתֵדוֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל כְּלֵיהֶם״ (שם), וְאֵינָהּ אֶלָּא תִּקּוּן לָשׁוֹן:

כ״ט **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם ׀ חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם:**

ל׳ **וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל ׀ אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם:**

וירא ישראל את מצרים מת. שֶׁפִּלְּטָן הַיָּם עַל שְׂפָתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל, כְּשָׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִים מִצַּד זֶה כָּךְ הֵם עוֹלִין מִצַּד אַחֵר, רָחוֹק מִמֶּנּוּ, וְיִרְדְּפוּ אַחֲרֵינוּ (פסחים קי״ח):

ל״א **וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה ׀ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ ׀ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: {פ}**

את היד הגדולה. אֶת הַגְּבוּרָה הַגְּדוֹלָה שֶׁעָשְׂתָה יָדוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה. וְהַרְבֵּה לְשׁוֹנוֹת נוֹפְלִין עַל לְשׁוֹן יָד וְכֻלָּן לְשׁוֹן יָד מַמָּשׁ הֵן, וְהַמְפָרְשׁוֹ יִתְקַן הַלָּשׁוֹן אַחַר עִנְיַן הַדִּבּוּר:

פרק ט״ו

א׳ **אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת ׀ לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה ׀ כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם:**

אז ישיר משה. אָז כְּשֶׁרָאָה הַנֵּס עָלָה בִלְבּוֹ שֶׁיְּשִׁיר שִׁירָה. וְכֵן ״אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ״ (יהושע י׳), וְכֵן ״וּבִיּת יַעֲשֶׂה לְבֵת פַּרְעֹה״ (מלכים א ז׳) – חָשַׁב בְּלִבּוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהּ, אַף כָּאן יָשִׁיר אָמַר לוֹ לִבּוֹ שֶׁיָּשִׁיר וְכֵן עָשָׂה – וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַה׳, וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ כְּשֶׁרָאָה הַנֵּס אָמַר לוֹ לִבּוֹ שֶׁיְּדַבֵּר וְכֵן עָשָׂה – ״וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל״ (יהושע י׳), וְכֵן שִׁירַת הַבְּאֵר, שֶׁפָּתַח בָּהּ אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל, פֵּרֵשׁ אַחֲרָיו ״עֲלִי בְאֵר עֲנוּ לָהּ״ (במדבר י״א), ״אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה״ (מלכים א י״א), פֵּרְשׁוּ בוֹ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁבִּקֵּשׁ לִבְנוֹת וְלֹא בָנָה, לְמִדָּנוּ שֶׁהִיו״ד עַל שֵׁם הַמַּחְשָׁבָה נֶאֱמְרָה, וְזֶהוּ לְיַשֵּׁב פְּשׁוּטוֹ. אֲבָל מִדְרָשׁוֹ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִ״ל ״מִכָּאן רָמְזוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה״ וְכֵן בְּכֻלָּן, חוּץ מִשֶּׁל שְׁלֹמֹה, שֶׁפֵּרְשׁוּהוּ בְּקֵשׁ לִבְנוֹת וְלֹא בָנָה. וְאֵין לוֹמַר וּלְיַשֵּׁב לָשׁוֹן הַזֶּה כִּשְׁאָר דְּבָרִים הַנִּכְתָּבִים בְּלָשׁוֹן עָתִיד וְהֵן מִיָּד, כְּגוֹן ״כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב״ (איוב א׳), ״עַ״פ ה׳ יַחֲנוּ״ (במדבר ט׳), ״וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן״ (שם), לְפִי שֶׁהֵן דָּבָר הַהוֹוֶה תָּמִיד וְנוֹפֵל בּוֹ בֵּין לָשׁוֹן עָתִיד וּבֵין לָשׁוֹן עָבָר, אֲבָל זֶה שֶׁלֹּא הָיָה אֶלָּא לְשָׁעָה, אֵינִי יָכוֹל לְיַשְּׁבוֹ בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה:

כי גאה גאה. כְּתַרְגּוּמוֹ. (דָּ״אַ – בָּא הַכָּפֶל לוֹמַר שֶׁעָשָׂה דָּבָר שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לַעֲשׂוֹת; כְּשֶׁהוּא נִלְחָם בַּחֲבֵרוֹ וּמִתְגַּבֵּר עָלָיו, מַפִּילוֹ מִן הַסּוּס, וְכָאן הַסּוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם, וְכָל שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי זוּלָתוֹ נוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן גֵּאוּת, כְּמוֹ ״כִּי גְאוּת עָשָׂה״ (ישעיהו י״ב), וְכֵן כָּל הַשִּׁירָה תִּמְצָא כְּפוּלָה, עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה, ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה ה׳ שְׁמוֹ, וְכֵן כֻּלָּם). דָּבָר אַחֵר – **כי גאה גאה**, עַל כָּל הַשִּׁירוֹת וְכָל מַה שֶּׁאַקַּלֵּס בּוֹ, עוֹד יֵשׁ בּוֹ תּוֹסֶפֶת, וְלֹא כְּמִדַּת מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁמְּקַלְּסִין אוֹתוֹ וְאֵין בּוֹ:

סוס ורכבו. שְׁנֵיהֶם קְשׁוּרִים זֶה בָּזֶה וְהַמַּיִם מַעֲלִין אוֹתָן וְיוֹרְדִין לְעֹמֶק וְאֵינָן נִפְרָדִין (מכילתא):

רמה. הִשְׁלִיךְ, וְכֵן ״וּרְמִיו לְגוֹא אַתּוּן נוּרָא״ (דניאל ג׳). וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר רָמָה, וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר יָרָה, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ עוֹלִין לָרוּם וְיוֹרְדִין לַתְּהוֹם, כְּמוֹ ״מִי יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ״ (איוב ל״ח), מִלְמַעְלָה לְמַטָּה:

ב׳ **עָזִּי וְזִמְרָת ׀ יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי ׀ וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ:**

עזי וזמרת יה. אַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם ״תָּקְפִי וְתַשְׁבָּחְתִּי״, עָזִּי כְּמוֹ עֻזִּי, וְזִמְרָת כְּמוֹ וְזִמְרָתִי, וַאֲנִי תְּמַהַּ עַל לְשׁוֹן הַמִּקְרָא, שֶׁאֵין לְךָ כְּמוֹהוּ בְּנִקְּדָתוֹ בַּמִּקְרָא אֶלָּא בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת שֶׁהוּא סָמוּךְ אֵצֶל וְזִמְרָת, וְכָל שְׁאָר מְקוֹמוֹת נָקוּד שׁוּרֵ״ק, ״ה׳ עֻזִּי וּמָעֻזִּי״ (ירמיהו ט״ז), ״עֻזּוֹ אֵלֶיךָ אֶשְׁמֹרָה״ (תהילים נ״ט). וְכֵן כָּל תֵּבָה בַּת שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת הַנְּקוּדָה מְלֵאפוּם כְּשֶׁהִיא מְאֹרֶכֶת בְּאוֹת שְׁלִישִׁית וְאֵין הַשִּׁנְיָה בַּחֲטָף, הָרִאשׁוֹנָה נְקוּדָה בְּשׁוּרֵק, כְּגוֹן עֹז עֻזִּי, רֹק רֻקִּי, חֹק חֻקִּי, עֹל עֻלּוֹ – ״וְסָר מֵעֲלֵהֶם עֻלּוֹ״ (ישעיהו י״ד), כֹּל כֻּלּוֹ – ״וְשָׁלַשְׁתֶּם עַל כֻּלּוֹ״ (שמות י״ד), וְאִלּוּ ג׳ עָזִּי וְזִמְרָת שֶׁל כָּאן, וְשֶׁל יְשַׁעְיָה, וְשֶׁל תְּהִלִּים, נְקוּדִים בַּחֲטָף

קָמָץ, וְעוֹד אֵין בְּאֶחָד מֵהֶם כָּתוּב וְזִמְרָתִי, אֶלָּא וְזִמְרָת, וְכֻלָּם סָמוּךְ לָהֶם "וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה". לְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר, לְיַשֵּׁב לְשׁוֹן הַמִּקְרָא, שֶׁאֵין עָזִּי כְּמוֹ עַזִּי וְלֹא וְזִמְרָת כְּמוֹ וְזִמְרָתִי, אֶלָּא עָזִּי שֵׁם דָּבָר הוּא כְּמוֹ "הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם" (תהילים קכ"ג), "שׁוֹכְנִי בְּחַגְוֵי סֶלַע" (עובדיה א'), "שׁוֹכְנִי סְנֶה" (דברים ל"ג), וְזֶהוּ הַמַּשְׁבֵּחַ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ הוּא הָיָה לִי לִישׁוּעָה. וְזִמְרָת דָּבוּק הוּא לְתֵבַת הַשֵּׁם, כְּמוֹ "לְעֻזָּרַת ה'" (שופטים ה'), "בְּעֶבְרַת ה'" (ישעיהו ט'), "עַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם" (קהלת ג'). וּלְשׁוֹן וְזִמְרָת לְשׁוֹן "לֹא תְזַמֵּר" (ויקרא כ"ה), "זְמִיר עָרִיצִים" (ישעיהו כ"ה), לְשׁוֹן כְּסוּחַ וּכְרִיתָה – עֻזִּי וְנִקְמָתוֹ שֶׁל אֱלֹהֵינוּ הָיָה לָנוּ לִישׁוּעָה. וְאַל תִּתְמַהּ עַל לְשׁוֹן וַיְהִי, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר הָיָה, שֶׁיֵּשׁ לָנוּ מִקְרָאוֹת מְדַבְּרִים בְּלָשׁוֹן זֶה, וְזֶה דֻּגְמָתוֹ: "אֶת קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב" (מלכים א ו'), הָיָה לוֹ לוֹמַר עָשָׂה צְלָעוֹת סָבִיב. וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם" (דברי הימים ב' י'), הָיָה לוֹ לוֹמַר מָלַךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם. "מִבְּלְתִּי יְכֹלֶת ה' וְגוֹ' וַיִּשְׁחָטֵם" (במדבר י"ד), הָיָה לוֹ לוֹמַר שְׁחָטָם. "וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה וְגוֹ' וַיָּמֻתוּ" (שם) מֻתוּ הָיָה לוֹ לוֹמַר, "וַאֲשֶׁר לֹא שָׁם לִבּוֹ אֶל דְּבַר ה' וַיַּעֲזֹב" (שמות ט'), הָיָה לוֹ לוֹמַר עָזַב:

זה אלי. בִּכְבוֹדוֹ נִגְלָה עֲלֵיהֶם וְהָיוּ מַרְאִין אוֹתוֹ בְּאֶצְבַּע, רָאֲתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם מַה שֶּׁלֹּא רָאוּ נְבִיאִים (מכילתא):

ואנוהו. אַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן נָוֶה – "נָוֶה שַׁאֲנָן" (ישעיהו ל"ג), "לְנָוֶה צֹאן" (שם ס"ה). דָּבָר אַחֵר – וְאַנְוֵהוּ לְשׁוֹן נוֹי, אֲסַפֵּר נוֹיוֹ וְשִׁבְחוֹ לְבָאֵי עוֹלָם, כְּגוֹן "מַה דּוֹדֵךְ מִדּוֹד וְגוֹ' דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם" (שיר השירים ה'), וְכָל הָעִנְיָן:

אלהי אבי. הוּא זֶה **וארממנהו**: **אלהי אבי.** לֹא אֲנִי תְּחִלַּת הַקְּדֻשָּׁה אֶלָּא מְחֻוֶּקֶת וְעוֹמֶדֶת לִי הַקְּדֻשָּׁה וֵאלֹהוּתוֹ עָלַי מִימֵי אֲבוֹתַי:

ג׳ יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃

ה' איש מלחמה. בַּעַל מִלְחָמוֹת, כְּמוֹ "אִישׁ נָעֳמִי" (רות א'), וְכָל אִישׁ וְאִישֵׁךְ מְתֻרְגָּמִין בַּעַל, וְכֵן "וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ" (מלכים א ב') – לְגִבּוֹר:

ה' שמו. מִלְחֲמוֹתָיו לֹא בִּכְלֵי זַיִן אֶלָּא בִּשְׁמוֹ הוּא נִלְחָם; כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד "וְאָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת" (שמואל א י"ז). דָּבָר אַחֵר, **ה' שמו** – אַף בְּשָׁעָה שֶׁהוּא נִלְחָם וְנוֹקֵם מֵאוֹיְבָיו, אוֹחֵז הוּא בְּמִדָּתוֹ לְרַחֵם עַל בְּרוּאָיו וְלָזוּן אֶת כָּל בָּאֵי עוֹלָם; וְלֹא כְּמִדַּת מַלְכֵי אֲדָמָה כְּשֶׁהוּא עוֹסֵק בְּמִלְחָמָה פּוֹנֶה עַצְמוֹ מִכָּל עֲסָקִים וְאֵין בּוֹ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת זוֹ וְזוֹ (מכילתא):

ד׳ מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃

ירה בים. "שְׁדִי בְיַמָּא", שְׁדִי לְשׁוֹן יְרִיָּה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "אוֹ יָרֹה יְיֹרֶה" (שמות י"ט) – אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי, וְהַתָּי"ו מְשַׁמֶּשׁ בְּאֵלּוּ בִּמְקוֹם יִתְפַּעֵל:

ומבחר. שֵׁם דָּבָר. כְּמוֹ מֶרְכָּב, מִשְׁכָּב, מִקְרָא קֹדֶשׁ:

טבעו. אֵין טְבִיעָה אֶלָּא בִּמְקוֹם טִיט, כְּמוֹ "טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה" (תהילים ס"ט), "וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ בַּטִּיט" (ירמיהו ל"ח), מְלַמֵּד, שֶׁנַּעֲשָׂה הַיָּם טִיט, לְגִמּוֹל לָהֶם כְּמִדָּתָם שֶׁשִּׁעְבְּדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים (מכילתא):

ה׳ תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בְמִצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃

יכסימו. כְּמוֹ יְכַסּוּם, וְהַיּ"ד הָאֶמְצָעִית יְתֵרָה בּוֹ; וְדֶרֶךְ מִקְרָאוֹת בְּכָךְ, כְּמוֹ "וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן" (דברים ח'), "יְרוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ" (תהלים ל"ו), וְהַיּ"ד רִאשׁוֹנָה שֶׁמַּשְׁמָעָהּ לְשׁוֹן עָתִיד, כָּךְ פָּרְשֵׁהוּ: טָבְעוּ בְיַם סוּף כְּדֵי שֶׁיִּחְזְרוּ הַמַּיִם וִיכַסּוּ אוֹתָן. יְכַסְיֻמוּ אֵין דּוֹמֶה לוֹ בַּמִּקְרָא בִּנְקֻדָּתוֹ, וְדַרְכּוֹ לִהְיוֹת נָקוּד יְכַסְיֻמוּ מְלֵאפוּם:

כמו אבן. וּבְמָקוֹם אַחֵר "צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת", וּבְמָקוֹם אַחֵר "יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ", הֲרֵי שָׁעִים כַּקַּשׁ, הוֹלְכִים וּמִטָּרְפִין עוֹלִין וְיוֹרְדִין, בֵּינוֹנִים כָּאֶבֶן, וְהַכְּשֵׁרִים כַּעוֹפֶרֶת שֶׁנֶּחוּ מִיָּד (מכילתא):

ו׳ יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃

ימינך ימינך. שְׁנֵי פְּעָמִים, כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין אֶת רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הַשְּׁמֹאל נַעֲשֵׂית יָמִין (שם):

ימינך ה' נאדרי בכח. לְהַצִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל וִימִינְךָ הַשֵּׁנִית תִּרְעַץ אוֹיֵב. וְלִי נִרְאֶה אוֹתָהּ יָמִין עַצְמָהּ תִּרְעַץ אוֹיֵב, מַה שֶּׁאִי אֶפְשָׁר לָאָדָם – לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי מְלָאכוֹת בְּיָד אַחַת; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא יְמִינְךָ הַנֶּאְדֶּרֶת בַּכֹּחַ מַה מְּלַאכְתָּהּ? יְמִינְךָ ה' תִּרְעַץ אוֹיֵב; וְכַמָּה מִקְרָאוֹת דֻּגְמָתוֹ, "כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ ה' כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ" (תהלים צ"ב), וְדוֹמֵיהֶם:

נאדרי. הַיּ"ד יְתֵרָה, כְּמוֹ "רַבָּתִי עָם, שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת" (איכה א'), "גְּנַבְתִּי יוֹם" (בראשית ל"א):

תרעץ אויב. תָּמִיד הִיא רוֹעֶצֶת וּמְשַׁבֶּרֶת הָאוֹיֵב; וְדוֹמֶה לוֹ "וַיִּרְעֲצוּ וַיִּרוֹצְצוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", בְּשׁוֹפְטִים (י, ח). (דְּ"אַ – יְמִינְךָ הַנֶּאְדֶּרֶת בַּכֹּחַ הִיא מְשַׁבֶּרֶת וּמַלְקָה אוֹיֵב):

ז׳ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃

וברב גאונך. זֹאת הַיָּד בִּלְבָד רוֹעֶצֶת הָאוֹיֵב – כְּשֶׁהוּא מְרִימָהּ בְּרֹב גְּאוֹנוֹ אָז יַהֲרֹס קָמָיו – וְאִם בְּרֹב גְּאוֹנוֹ לְבַד אוֹיְבָיו נֶהֱרָסִים קַל וָחֹמֶר כְּשֶׁשַּׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַף יֹאכְלֵמוֹ:

תהרס. תָּמִיד אַתָּה הוֹרֵס קָמֶיךָ הַקָּמִים נֶגְדֶּךָ, וּמִי הֵם הַקָּמִים כְּנֶגְדּוֹ? אֵלּוּ הַקָּמִים עַל יִשְׂרָאֵל; וְכֵן הוּא אוֹמֵר "כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן" (תהלים פ"ג), וּמַה הִיא הֲהֶמְיָה? "עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד" (שם), וְעַל זֶה קוֹרֵא אוֹתָם אוֹיְבָיו שֶׁל מָקוֹם:

ח׳ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נָעֲרְמוּ מָיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נוֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם:

וברוח אפיך. הַיּוֹצֵא מִשְּׁנֵי נְחִירַיִם שֶׁל אַף. דִּבֵּר הַכָּתוּב כִּבְיָכוֹל בַּשְּׁכִינָה דֶּגְמַת מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם, כְּדֵי לְהַשְׁמִיעַ אׇזֶן הַבְּרִיּוֹת כְּפִי הַהֹוֶה, שֶׁיּוּכְלוּ לְהָבִין דָּבָר; כְּשֶׁאָדָם כּוֹעֵס יוֹצֵא רוּחַ מִנְּחִירָיו; וְכֵן "עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ" (תהלים י"ח), וְכֵן "וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ" (איוב ד'), וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי", (ישעיהו מ"ח) – כְּשֶׁזַּעְפּוֹ נָח, נִשְׁימָתוֹ אֲרֻכָּה, וּכְשֶׁהוּא כּוֹעֵס נִשְׁימָתוֹ קְצָרָה, "וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם לָךְ" (שם) – וּלְמַעַן תְּהִלָּתִי אֶעֱשֶׂה חֹטֶם בְּאַפֵּי לְסָתֹם נְחִירֵי בִּפְנֵי הָאַף וְהָרוּחַ שֶׁלֹּא יֵצְאוּ, לָךְ – בִּשְׁבִילְךָ, אֶחֱטָם, כְּמוֹ "נְאָקָה בְּחֹטֶם" בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת, כָּךְ נִרְאֶה בְּעֵינַי. וְכָל חֲרוֹן אַף שֶׁבַּמִּקְרָא אֲנִי אוֹמֵר כֵּן; חָרָה אַף כְּמוֹ "וַעֲצַמְתִּי חָרָה מִנִּי חֹרֶב" (איוב ל'), לְשׁוֹן שְׂרֵפָה וּמוֹקֵד, שֶׁהַנְּחִירַיִם מִתְחַמְּמִים וְנֶחֱרִים בְּעֵת הַקֶּצֶף, וְחָרוֹן מִגְּזֵרַת חרה כְּמוֹ רָצוֹן מִגְּזֵרַת רצה, וְכֵן חֵמָה לְשׁוֹן חֲמִימוּת, עַל כֵּן הוּא אוֹמֵר "וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ" (אסתר א'), וּבְנוֹסַח הַחֵמָה אוֹמֵר "נִתְקָרְרָה" דַּעְתּוֹ:

נערמו מים. אֲנַקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן עַרְמִימוּת, וּלְשׁוֹן צַחוּת הַמִּקְרָא כְּמוֹ "עֲרַמַּת חִטִּים" (שיר השירים ז'), וְנִצְּבוּ כְמוֹ נֵד יוֹכִיחַ: **נערמו.** מִמּוֹקֵד רוּחַ שֶׁיָּצָא מֵאַפֶּךָ יָבְשׁוּ הַמַּיִם, וְהֵם נַעֲשׂוּ כְּמִין גַּלִּים וּכְרִיּוֹת שֶׁל עֲרֵמָה, שֶׁהֵם גְּבוֹהִים:

כמו נד. כְּתַרְגּוּמוֹ "כְּשׁוּר" – כְּחוֹמָה:

נד. לְשׁוֹן צְבוּר וְכִנּוּס, כְּמוֹ "נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה" (ישעיהו י"ז:י"א), "כִּנֹּס כַּנֵּד" (תהילים ל"ג:ז'), לֹא כָתוּב כּוֹנֵס כַּנֹּאד אֶלָּא כַּנֵּד, וְאִלּוּ הָיָה כנד כְּמוֹ כנאד וְכוֹנֵס לְשׁוֹן הַכְנָסָה, הָיָה לוֹ לִכְתֹּב מַכְנִיס כִּבְנֹאד מֵי הַיָּם, אֶלָּא כּוֹנֵס לְשׁוֹן אוֹסֵף וְצוֹבֵר הוּא, וְכֵן "קָמוּ נֵד אֶחָד" (יהושע ג':י"ג), "וַיַּעַמְדוּ נֵד אֶחָד" (שם), וְאֵין לְשׁוֹן קִימָה וַעֲמִידָה בְּנֹאדוֹת אֶלָּא בְּחוֹמוֹת וְצִבּוּרִים, וְלֹא מָצִינוּ נֹאד נָקוּד אֶלָּא בְּמִלְאפוּם כְּמוֹ "שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ" (תהילים נ"ו:ט'), "אֶת נֹאד הֶחָלָב" (שופטים ד':י"ט):

קפאו. כְּמוֹ "וְכִגְבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי" (איוב י':י'), שֶׁהֶקְשׁוּ וְנַעֲשׂוּ כַּאֲבָנִים וְהַמַּיִם זוֹרְקִים אֶת הַמַּצְרִיִּים עַל הָאֶבֶן בְּכֹחַ וְנִלְחָמִים בָּם בְּכָל מִינֵי קְשִׁי:

בלב ים. בְּחֹזֶק הַיָּם; וְדֶרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, "עַד לֵב הַשָּׁמַיִם" (דברים ד'), "בְּלֵב הָאֵלָה" (שמואל ב י"ח), לְשׁוֹן עֹקֶר וְתַקְפּוֹ שֶׁל דָּבָר:

ט׳ אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי:

אמר אויב. לְעַמּוֹ, כְּשֶׁפִּתָּם בִּדְבָרִים, אֶרְדֹּף וְאַשִּׂיגֵם וַאֲחַלֵּק שָׁלָל עִם שָׂרַי וַעֲבָדַי:

תמלאמו. תִּתְמַלֵּא מֵהֶם, נַפְשִׁי רוּחִי וּרְצוֹנִי. וְאַל תִּתְמַהּ עַל תֵּבָה הַמְדֻבֶּרֶת בִּשְׁתַּיִם, תִּמְלָאֵמוֹ – תִּמָּלֵא מֵהֶם, יֵשׁ הַרְבֵּה בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה "כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי" (שופטים א':ט"ו), כְּמוֹ נָתַתָּ לִי, "וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוּ לְשָׁלוֹם" (בראשית ל"ז:ד'), כְּמוֹ דַּבֵּר עִמּוֹ, "בָּנַי יְצָאוּנִי" (ירמיהו י':כ'), כְּמוֹ יָצְאוּ מִמֶּנִּי, "מִסְפַּר צְעָדַי אֲגִידֶנּוּ" (איוב ל"א:ל"ז), כְּמוֹ אַגִּיד לוֹ, אַף כָּאן "תִּמְלָאֵמוֹ" – תִּמָּלֵא נַפְשִׁי מֵהֶם:

אריק חרבי. אֶשְׁלֹף, וְעַל שֵׁם שֶׁהוּא מֵרִיק אֶת הַתַּעַר בְּשִׁלִּיפָתוֹ וְנִשְׁאָר רֵיק, נוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן הֲרָקָה, כְּמוֹ "מְרִיקִים שַׁקֵּיהֶם" (בראשית מ"ב:ל"ה), "וְכֵלָיו רָרִיקוּ" (ירמיהו מ"ח:י"ב). וְאַל תֹּאמַר אֵין לְשׁוֹן רֵיקוּת נוֹפֵל עַל הַיּוֹצֵא, אֶלָּא עַל הַתִּיק וְעַל הַשַּׁק וְעַל הַכְּלִי שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ, אֲבָל לֹא עַל הַחֶרֶב וְעַל הַיַּיִן, וְלִדְחֹק וּלְפָרֵשׁ "אָרִיק חַרְבִּי" כִּלְשׁוֹן "וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו" (בראשית י"ד:י"ד), אֻזְדֵּין בְּחַרְבִּי, מָצִינוּ הַלָּשׁוֹן מוּסָב אַף עַל הַיּוֹצֵא, "שֶׁמֶן תּוּרַק" (שיר השירים א':ג'), "וְלֹא הוּרַק מִכְּלִי אֶל כֶּלִי" (ירמיהו מ"ח:י"א), לֹא הוּרַק הַכְּלִי אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא לֹא הוּרַק הַיַּיִן מִכְּלִי אֶל כְּלִי, מָצִינוּ הַלָּשׁוֹן מוּסָב עַל הַיַּיִן, וְכֵן "וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל יְפִי חָכְמָתֶךָ", דְּחִירָם (יחזקאל כ"ח:ז'):

תורישמו. לְשׁוֹן רֵישׁוּת וְדַלּוּת, כְּמוֹ "מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר" (שמואל א' ב'):

י׳ נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כָּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים:

נשפת. לְשׁוֹן הֲפָחָה, וְכֵן "וְגַם נָשַׁף בָּהֶם" (ישעיה מ'):

צללו. שָׁקְעוּ, עָמְקוּ, לְשׁוֹן מְצוּלָה:

כעופרת. אֲבָר, פלו"ם בְּלַעַז:

י״א מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

באלם. בְּחֲזָקִים, כְּמוֹ "וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח" (יחזקאל י"ז). "אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה" (תהלים כ"ב):

נורא תהלת. יֶרְאוּי מִלְּהַגִּיד תְּהִלּוֹתֶיךָ כֵּן יִמְעָטוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "לְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה" (תהילים ס"ה:ב'):

י״ב נָטִ֣יתָ יְמִינְךָ֔ תִּבְלָעֵ֖מוֹ אָֽרֶץ׃

נטית ימינך. כְּשֶׁהַקָּבָ״ה נוֹטֶה יָדוֹ, הָרְשָׁעִים כָּלִים וְנוֹפְלִים, לְפִי שֶׁהַכֹּל נָתוּן בְּיָדוֹ וְנוֹפְלִים בְּהַסָּיָתָהּ; וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וַה׳ יַסֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזָר״ (ישעיהו ל״א), מָשָׁל לְכְלֵי זְכוּכִית הַנְּתוּנִים בְּיַד אָדָם, מַסֶּה יָדוֹ מְעַט וְהֵן נוֹפְלִים וּמִשְׁתַּבְּרִין (מכילתא׃

תבלעמו ארץ. מִכָּאן שֶׁזָּכוּ לִקְבוּרָה בִּשְׂכַר שֶׁאָמְרוּ ה׳ הַצַּדִּיק (מכילתא)׃

י״ג נָחִ֣יתָ בְחַסְדְּךָ֔ עַם־זוּ גָּאָ֑לְתָּ נֵהַלְתָּ֥ בְעָזְּךָ֖ אֶל־נְוֵ֥ה קָדְשֶֽׁךָ׃

נהלת. לְשׁוֹן מְנַהֵל, וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן נוֹשֵׂא וְסוֹבֵל, וְלֹא דִקְדֵּק לְפָרֵשׁ אַחַר לְשׁוֹן הָעִבְרִית׃

י״ד שָׁמְע֥וּ עַמִּ֖ים יִרְגָּזֻ֑ון חִ֥יל אָחַ֖ז יֹשְׁבֵ֥י פְלָֽשֶׁת׃

ירגזון. מִתְרַגְּזִין׃

ישבי פלשת. מִפְּנֵי שֶׁהָרְגוּ אֶת בְּנֵי אֶפְרַיִם – שֶׁמִּהֲרוּ אֶת הַקֵּץ וְיָצְאוּ בְּחֶזְקָה כַּמְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים – וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי גַּת (מכילתא)׃

ט״ו אָ֣ז נִבְהֲלוּ֙ אַלּוּפֵ֣י אֱד֔וֹם אֵילֵ֥י מוֹאָ֖ב יֹאחֲזֵ֣מוֹ רָ֑עַד נָמֹ֣גוּ כֹ֔ל יֹשְׁבֵ֖י כְּנָֽעַן׃

אלופי אדום אילי מואב. וַהֲלֹא לֹא הָיָה לָהֶם לִירֹא כְּלוּם, שֶׁהֲרֵי לֹא עֲלֵיהֶם הוֹלְכִים? אֶלָּא מִפְּנֵי אֲנִינוּת שֶׁהָיוּ מִתְאוֹנְנִים וּמִצְטַעֲרִים עַל כְּבוֹדָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל (ילקוט שמעוני)׃

נמגו. נָמַסוּ, כְּמוֹ ״בְּרְבִיבִים תְּמוֹגְגֶנָּה״ (תהלים ס״ה), אָמְרוּ, עָלֵינוּ הֵם בָּאִים, לְכַלּוֹתֵינוּ וְלִירַשׁ אֶת אַרְצֵנוּ (מכילתא)׃

ט״ז תִּפֹּ֤ל עֲלֵיהֶם֙ אֵימָתָ֣ה וָפַ֔חַד בִּגְדֹ֥ל זְרוֹעֲךָ֖ יִדְמ֣וּ כָאָ֑בֶן עַד־יַעֲבֹ֣ר עַמְּךָ֔ יְהוָ֖ה עַד־יַעֲבֹ֣ר עַם־זוּ קָנִֽיתָ׃

תפל עליהם אימתה. עַל הָרְחוֹקִים׃

ופחד. עַל הַקְּרוֹבִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר ״כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ וְגוֹ׳״ (יהושע ב׳)׃

עד יעבר, עד יעבר. כְּתַרְגּוּמוֹ׃

קנית. חִבַּבְתָּ מִשְׁאָר אֻמּוֹת, כְּחֵפֶץ הֶקְנוּי בְּדָמִים יְקָרִים שֶׁחָבִיב עַל הָאָדָם׃

י״ז תְּבִאֵ֣מוֹ וְתִטָּעֵ֔מוֹ בְּהַ֖ר נַחֲלָתְךָ֑ מָכ֤וֹן לְשִׁבְתְּךָ֙ פָּעַ֣לְתָּ יְהוָ֔ה מִקְדָּ֛שׁ אֲדֹנָ֖י כּוֹנְנ֥וּ יָדֶֽיךָ׃

תבאמו. נִתְנַבֵּא מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ לְכָךְ לֹא נֶאֱמַר ״תְּבִיאֵנוּ״ (בבא בתרא קי״ט)׃

מכון לשבתך. מִקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כִּסֵּא שֶׁל מַעְלָה אֲשֶׁר פָּעַלְתָּ (מכילתא)׃

מקדש ה׳. הַמַּעַם עָלָיו זֶקֶף גָּדוֹל, לְהַפְרִידוֹ מִתֵּבַת הַשֵּׁם שֶׁלְּאַחֲרָיו, הַמִּקְדָּשׁ אֲשֶׁר כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ ה׳. חֲבִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהָעוֹלָם נִבְרָא בְּיָד אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר ״אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ״ (ישעיהו מ״ח), וּמִקְדָּשׁ בִּשְׁתֵּי יָדִים, וְאֵימָתַי יִבָּנֶה בִּשְׁתֵּי יָדִים? בִּזְמַן שֶׁ״ה׳ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד״ – לֶעָתִיד לָבֹא שֶׁכָּל הַמְּלוּכָה שֶׁלּוֹ׃

י״ח יְהוָ֥ה ׀ יִמְלֹ֖ךְ לְעֹלָ֥ם וָעֶֽד׃

לעלם ועד. לְשׁוֹן עוֹלָמוּת הוּא וְהַוָּי״ו בּוֹ יְסוֹד, לְפִיכָךְ הִיא פְּתוּחָה, אֲבָל ״אָנֹכִי הַיּוֹדֵעַ וָעֶד״ (ירמיהו כ״ט), שֶׁהַוָּי״ו בּוֹ שְׁמוּשׁ, קָמוּצָה הִיא׃

י״ט כִּ֣י בָ֤א סוּס־פַּרְעֹה֙ בְּרִכְבּ֣וֹ וּבְפָרָשָׁ֔יו בַּיָּ֑ם וַיָּ֨שֶׁב יְהוָ֤ה עֲלֵהֶם֙ אֶת־מֵ֣י הַיָּ֔ם וּבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל הָלְכ֣וּ בַיַּבָּשָׁ֑ה בְּת֖וֹךְ הַיָּֽם׃ {פ}

כי בא סוס פרעה. כַּאֲשֶׁר בָּא׃

כ׳ וַתִּקַּ֞ח מִרְיָ֣ם הַנְּבִיאָ֗ה אֲחוֹת֙ אַהֲרֹ֔ן אֶת־הַתֹּ֖ף בְּיָדָ֑הּ וַתֵּצֶ֨אןָ כָל־הַנָּשִׁ֜ים אַחֲרֶ֗יהָ בְּתֻפִּים֙ וּבְמְחֹלֹ֔ת׃

ותקח מרים הנביאה. הֵיכָן נִתְנַבְּאָה? כְּשֶׁהָיְתָה אֲחוֹת אַהֲרֹן, קֹדֶם שֶׁנּוֹלַד מֹשֶׁה, אָמְרָה עֲתִידָה אִמִּי שֶׁתֵּלֵד בֵּן וְכוּ׳ כִּדְאִיתָא בְּסוֹטָה. (דף י״ב). דָּ״א — אֲחוֹת אַהֲרֹן, לְפִי שֶׁמָּסַר נַפְשׁוֹ עָלֶיהָ כְּשֶׁנִּצְטָרְעָה נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ׃

את התף. כְּלִי שֶׁל מִינֵי זֶמֶר׃

בתפים ובמחלת. מֻבְטָחוֹת הָיוּ צַדָּקָנִיּוֹת שֶׁבַּדּוֹר שֶׁהַקָּבָ״ה עוֹשֶׂה לָהֶם נִסִּים וְהוֹצִיאוּ תֻּפִּים מִמִּצְרַיִם (מכילתא)׃

כ״א וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ {ס}

ותען להם מרים. מֹשֶׁה אָמַר שִׁירָה לָאֲנָשִׁים – הוּא אוֹמֵר וְהֵם עוֹנִין אַחֲרָיו – וּמִרְיָם אָמְרָה שִׁירָה לַנָּשִׁים (סוטה ל׳)׃

כ״ב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃

ויסע משה. הִסִּיעָן בְּעַל כָּרְחָם, שֶׁעִטְּרוּ מִצְרַיִם אֶת סוּסֵיהֶם בְּתַכְשִׁיטֵי זָהָב וְכֶסֶף וַאֲבָנִים טוֹבוֹת, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל מוֹצְאִין אוֹתָן בַּיָּם – וּגְדוֹלָה הָיְתָה בִּזַּת הַיָּם מִבִּזַּת מִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר ״תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לָךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף״ (שיר השירים א׳) – לְפִיכָךְ הַצָּרַךְ לְהַסִּיעָן בְּעַל כָּרְחָם׃

כ״ג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃

ויבאו מרתה. כְּמוֹ לְמָרָה, ה״א בְּסוֹף תֵּבָה בִּמְקוֹם למ״ד בִּתְחִלָּתָהּ, וְהַתֵּי״ו הִיא בִּמְקוֹם ה״א הַנִּשְׁאֶלֶת בְּתֵבַת מָרָה, וּבִסְמִיכָתָהּ, כְּשֶׁהִיא נִדְבֶּקֶת לַהֵ״א שֶׁהוּא מוֹסִיף בִּמְקוֹם הַלָּמֶ״ד, תֶּהֱפֵךְ הַהֵ״א שֶׁל שֹׁרֶשׁ לְתֵי״ו; וְכֵן כָּל הֵ״א שֶׁהִיא שֹׁרֶשׁ בַּתֵּבָה תִּתְהַפֵּךְ לְתֵי״ו בִּסְמִיכָתָהּ, כְּמוֹ ״חֵמָה אֵין לִי״ (ישעיהו כ״ז), ״וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ״ (אסתר א׳), חֲרִי הֵ״א שֶׁל שֹׁרֶשׁ נֶהְפֶּכֶת לְתֵי״ו מִפְּנֵי שֶׁנִּסְמֶכֶת אֶל הַוָּי״ו הַנּוֹסֶפֶת, וְכֵן ״עֶבֶד וְאָמָה״ (ויקרא כ״ה), ״הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה״ (בראשית ל׳), ״לְנֶפֶשׁ חַיָּה״ (בראשית ב׳:ז׳), ״וְזֹהֲמַתּוֹ חֵיתוֹ לָחֶם״ (איוב ל״ג), ״בֵּין הֲרָמָה״ (שופטים ד׳), ״וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה״ (שמואל א ז׳)׃

כ״ד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃

וילנו. לְשׁוֹן נִפְעָל הוּא, וְכֵן הַתַּרְגּוּם לְשׁוֹן נִפְעָל הוּא וְאִתְרַעֲמוּ, וְכֵן דֶּרֶךְ לְשׁוֹן תְּלוּנָה לְהָסֵב הַדִּבּוּר אֶל הָאָדָם – מִתְלוֹנֵן, מִתְרוֹעֵם וְלֹא אָמַר לוֹנֵן, רוֹעֵם, וְכֵן יֹאמַר הַלּוֹעֵז דקומפ״לישנ״ט ש״י בְּלַעַז, מֵסֵב הַדִּבּוּר אֵלָיו בְּאָמְרוֹ ש״י׃

כ״ה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃

שם שם לו. בְּמָרָה נָתַן לָהֶם מִקָּצָת פָּרָשִׁיּוֹת שֶׁל תּוֹרָה שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָהֶם, שַׁבָּת וּפָרָה אַדֻמָּה וְדִינִין (סנהדרין נ״ו)׃

ושם נסהו. לָעָם, וְרָאָה קְשֵׁי עָרְפּוֹ, שֶׁלֹּא נִמְלְכוּ בְּמֹשֶׁה בְּלָשׁוֹן יָפָה ״בַּקֵּשׁ עָלֵינוּ רַחֲמִים שֶׁיִּהְיֶה לָנוּ מַיִם לִשְׁתּוֹת״ אֶלָּא נִתְלוֹנְנוּ׃

כ״ו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ {ס}

אם שמוע תשמע. זוֹ קַבָּלָה שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם׃

תעשה. הִיא עֲשִׂיָּה׃

והאזנת. תַּשֶּׂה אָזְנֶיךָ לְדַקְדֵּק בָּהֶם׃

כל חקיו. דְּבָרִים שֶׁאֵינָן אֶלָּא גְּזֵרַת מֶלֶךְ, בְּלֹא שׂוּם טַעַם, וְיֵצֶר הָרַע מְקַנְטֵר עֲלֵיהֶם׃ מָה אִסּוּר בְּאֵלּוּ? לָמָּה נֶאֶסְרוּ? כְּגוֹן לְבִישַׁת כִּלְאַיִם וַאֲכִילַת חֲזִיר וּפָרָה אַדֻמָּה וְכַיּוֹצֵא בָהֶם (יומא ס״ז)׃

לא אשים עליך. וְאִם אֲשִׂים חֲרִי הוּא כְּלֹא הוּשָׂמָה, **כי אני ה׳ רפאך** – זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כִּי אֲנִי ה׳ רֹפְאֶךָ וּמְלַמֶּדְךָ תּוֹרָה וּמִצְוֹת לְמַעַן תִּנָּצֵל מֵהֶם, כָּרוֹפֵא הַזֶּה הָאוֹמֵר לָאָדָם, אַל תֹּאכַל דָּבָר זֶה פֶּן יְבִיאֲךָ לִידֵי חֹלִי זֶה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״רְפָאוֹת תִּהְיֶ לְשָׁרֶךָ״ (משלי ג׳)׃

כ״ז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃

שתים עשרה עינת מים. כְּנֶגֶד י״ב שְׁבָטִים נִזְדַּמְּנוּ לָהֶם׃

ושבעים תמרים. כְּנֶגֶד שִׁבְעִים זְקֵנִים (מכילתא)׃

פרק ט״ז

א׳ וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

בחמשה עשר יום. נִתְפָּרֵשׁ הַיּוֹם שֶׁל חֲנָיָה זוֹ, לְפִי שֶׁבּוֹ בַּיּוֹם כָּלְתָה הַחֲרָרָה שֶׁהוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם וְהַצָּרְכוּ לַמָּן, לְלַמֶּדְנוּ, שֶׁאָכְלוּ מִשְּׁיָרֵי הַבָּצֵק שִׁשִּׁים וְאַחַת סְעוּדוֹת וְיָרַד לָהֶם מָן בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר בְּאִיָּר, וְיוֹם א׳ בְּשַׁבָּת הָיָה כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (פ״ז)׃

ב׳ (וילינו) [וַיָּלֹנוּ] כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃

וילונו. לְפִי שֶׁכָּלָה הַלֶּחֶם׃

ג׳ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ {ס}

מי יתן מותנו. שָׁנָמוּת; וְאֵינוֹ שֵׁם דָּבָר כְּמוֹ מִיתָתֵנוּ, אֶלָּא כְּמוֹ עֲשׂוֹתֵנוּ חֲנוֹתֵנוּ שׁוּבֵנוּ, לַעֲשׂוֹת אֲנַחְנוּ, לַחֲנוֹת אֲנַחְנוּ, לָמוּת אֲנַחְנוּ. תַּרְגּוּמוֹ לָוֵי דְּמִיתָנָא, ״לוּ מַתְנוּ״ (במדבר יד, ב) — הַלָּוַאי וְהָיֵינוּ מֵתִים׃

ד׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃

דבר יום ביומו. צָרִךְ אֲכִילַת יוֹם יִלָּקְטוּ בְּיוֹמוֹ וְלֹא הַיּוֹם לְצָרְכָּךְ מָחָר (מכילתא)׃

למען אנסנו הילך בתורתי. אִם יִשְׁמְרוּ מִצְוֹוֹת הַתְּלוּיוֹת בּוֹ, שֶׁלֹּא יוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יֵצְאוּ בַּשַּׁבָּת לְלָקֹט׃

ה׳ וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם׃

והיה משנה. לַיּוֹם וְלַמֻּחֶרֶת׃

משנה. עַל שֶׁהָיוּ רְגִילִים לְלָקֹט יוֹם יוֹם שֶׁל שְׁאָר יְמוֹת הַשָּׁבוּעַ; אוֹמֵר אֲנִי ״אֲשֶׁר יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה״ – לְאַחַר שֶׁיָּבִיאוּ, יִמְצְאוּ מִשְׁנֶה בַּמִּדִּידָה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ וְיָמְדוּ יוֹם יוֹם, וְזֶהוּ לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה – בִּלְקִיטָתוֹ הָיָה נִמְצָא לֶחֶם מִשְׁנֶה. וְזֶהוּ עַל כֵּן הוּא נוֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמַיִם – נוֹתֵן לָכֶם בְּרָכָה, פּוּי״שָׁן, בַּבַּיִת לְמַלֹּאת הָעֹמֶר פַּעֲמַיִם לְלֶחֶם יוֹמַיִם׃

ו׳ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ערב. כְּמוֹ לָעֶרֶב׃

וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרים. לְפִי שֶׁאֲמַרְתֶּם לָנוּ כִּי הוֹצֵאתֶם אוֹתָנוּ, תֵּדְעוּ כִּי לֹא אֲנַחְנוּ הַמּוֹצִיאִים אֶלָּא ה׳ הוֹצִיא אֶתְכֶם שֶׁיִּגְיֶה לָכֶם אֶת הַשִּׂלְוֹ׃

ז׳ וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי (תלונו) [תַלִּינוּ] עָלֵינוּ׃

ובקר וראיתם. לֹא עַל הַכָּבוֹד שֶׁנֶּאֱמַר ״וְהִנֵּה כְּבוֹד ה׳ נִרְאָה בֶּעָנָן״ נֶאֱמַר, אֶלָּא כָּךְ אָמַר לָהֶם, עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי הַיְכֹלֶת בְּיָדוֹ לִתֵּן תַּאֲוָתְכֶם, וּבָשָׂר יִתֵּן, אַף לֹא בְּפָנִים מְאִירוֹת יִתְּנֶנָּה לָכֶם, כִּי שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן שְׁאַלְתֶּם אוֹתוֹ וּמִכָּרַס מְלֵאָה, וְהַלֶּחֶם שֶׁשְּׁאַלְתֶּם לְצָרֶךְ, בִּירִידָתוֹ לַבֹּקֶר תִּרְאוּ אֶת כְּבוֹד אוֹר פָּנָיו – שֶׁיּוֹרִידֵהוּ לָכֶם דֶּרֶךְ חִבָּה, בַּבֹּקֶר, שֶׁיֵּשׁ שָׁעוֹת לַהֲכִינוֹ וְטַל מִלְמַעְלָה וְטַל מִלְמַטָּה, כְּמַאן דְּקָפְסָא (יומא ע״ה)׃

את תלנתיכם על ה׳. כְּמוֹ אֲשֶׁר עַל ה׳׃

ונחנו מה. מָה אֲנַחְנוּ חֲשׁוּבִין?

כי תלינו עלינו. שֶׁתַּרְעִימוּ עָלֵינוּ אֶת הַכֹּל, וְאֶת בְּנֵיכֶם וּנְשֵׁיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם וְעֶרֶב רַב. וְעַל כָּרְחִי אֲנִי זָקוּק לְפָרֵשׁ תַּלְיֵנוּ בִּלְשׁוֹן תַּפְעִילוּ מִפְּנֵי דַּגְשׁוּתוֹ וּקְרִיָּתוֹ, שֶׁאִלּוּ הָיָה רָפֶה, הָיִיתִי מְפָרְשׁוֹ בִּלְשׁוֹן תִּפְעָלוּ, כְּמוֹ ״וַיָּלֶן הָעָם עַל מֹשֶׁה״ (שמות י״ז), אוֹ אִם הָיָה דָּגוּשׁ וְאֵין בּוֹ יו״ד וְנִקְרָא תְּלוֹנוּ, הָיִיתִי מְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן תִּתְלוֹנְנוּ, עַכְשָׁיו הוּא מַשְׁמַע תַּלִּינוּ אֶת אֲחֵרִים, כְּמוֹ בַּמְּרַגְּלִים ״וַיַּלִּינוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה״ (במדבר י״ד)׃

ח׳ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבַּע בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃

בשר לאכל. וְלֹא לִשְׂבַּע; לְמָדָה תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁאֵין אוֹכְלִין בָּשָׂר לְשֹׂבַע. וּמָה רָאָה לְהוֹרִיד לֶחֶם בַּבֹּקֶר וּבָשָׂר בָּעֶרֶב? לְפִי שֶׁהַלֶּחֶם שָׁאֲלוּ כַּהֹגֶן, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לָאָדָם בְּלֹא לֶחֶם, אֲבָל בָּשָׂר שָׁאֲלוּ שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, שֶׁהַרְבֵּה בְּהֵמוֹת הָיוּ לָהֶם, וְעוֹד שֶׁהָיָה אֶפְשָׁר לָהֶם בְּלֹא בָשָׂר, לְפִיכָךְ נָתַן לָהֶם בְּשַׁעַת טֹרַח שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן (יומא ע״ה)׃

אשר אתם מלינם עליו. אֶת הָאֲחֵרִים הַשּׁוֹמְעִים אֶתְכֶם מִתְלוֹנְנִים׃

ט׳ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃

קרבו. לַמָּקוֹם שֶׁהֶעָנָן יוֹרֵד׃

י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ {פ}

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר׃

יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃

השלו. מִין עוֹף וְשָׁמֵן מְאֹד (יומא ע״ה)׃

היתה שכבת הטל. הַטַּל שׁוֹכֵב עַל הַמָּן, וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר (במדבר י״א) ״וּבְרֶדֶת הַטַּל וְגוֹ׳״, הַטַּל יוֹרֵד עַל הָאָרֶץ, וְהַמָּן יוֹרֵד עָלָיו, וְחוֹזֵר וְיוֹרֵד טַל עָלָיו, חֲרִי הוּא כְּמֵנָח בְּקֻפְסָא (יומא שם)׃

יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְפֹר עַל־הָאָרֶץ׃

ותעל שכבת הטל וגו׳. כְּשֶׁהַחַמָּה זוֹרַחַת, עוֹלֶה הַטַּל שֶׁעַל הַמָּן לִקְרַאת הַחַמָּה, כְּדֶרֶךְ טַל עוֹלֶה לִקְרַאת הַחַמָּה; אַף אִם תְּמַלֵּא שְׁפוֹפֶרֶת שֶׁל בֵּיצָה טַל וְתִסְתֹּם אֶת פִּיהָ וְתַנִּיחָהּ בַּחַמָּה הִיא עוֹלָה מֵאֵלֶיהָ בָּאֲוִיר. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ, שֶׁהַטַּל עוֹלֶה מִן הָאָרֶץ בָּאֲוִיר, וְכַעֲלוֹת שִׁכְבַת הַטָּל נִתְגַּלָּה הַמָּן וְרָאוּ **והנה על פני המדבר וגו׳**׃

דק – דָּבָר דַּק׃

מחספס. מְגֻלָּה, וְאֵין דּוֹמֶה לוֹ בַּמִּקְרָא. וְיֵשׁ לוֹמַר מְחֻסְפָּס לְשׁוֹן חֲפִיסָה וּדְלוּסְקְמָא שֶׁבִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה, כְּשֶׁנִּתְגַּלָּה מִשִּׁכְבַת הַטָּל רָאוּ שֶׁהָיָה דָּבָר דַּק מְחֻסְפָּס בְּתוֹכוֹ בֵּין שְׁתֵּי שִׁכְבוֹת הַטָּל. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם ״מְקַלַּף״, לְשׁוֹן מַחְשַׁף הַלָּבָן׃

ככפר. כְּפוֹר יילי״דא בְלַעַז, דַּעֲדַק כְּגִיר, ״כְּאַבְנֵי גִר״ (ישעיהו כ״ז), וְהוּא מִין צֶבַע שָׁחֹר, כִּדְאָמְרִינַן גַּבֵּי כְּסוּי הַדָּם ״הַגִּיר וְהַזַּרְנִיךְ״ (חולין פ״ח). ״דַּעֲדַק כְּגִיר כְּגִלְיָדָא עַל אַרְעָא״ – דַּק הָיָה כְּגִיר וְשׁוֹכֵב מֻגְלָד כְּקֶרַח עַל הָאָרֶץ, וְכֵן פֵּרוּשׁוֹ: דַּק כַּכְּפֹר – שָׁטוּחַ, קָלוּשׁ וּמְחֻבָּר כְּגִלְיד. דַּק טינב״ש בְּלַעַז, שֶׁהָיָה מְגֻלִּיד גֶּלֶד דַּק מִלְמַעְלָה; ״וּכְגִיר״ שֶׁתִּרְגֵּם אַנְקְלוֹס תּוֹסֶפְתָּ הוּא עַל לְשׁוֹן הָעִבְרִית וְאֵין לוֹ תֵּבָה בַּפָּסוּק׃

טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃

מן הוא. הֻכְנַת מָזוֹן הוּא, כְּמוֹ ״וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ״ (דניאל א׳)׃

כי לא ידעו מה הוא. שֶׁיִּקְרָאוּהוּ בִּשְׁמוֹ׃

טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃

עמר. שֵׁם מִדָּה׃

מספר נפשתיכם. כְּפִי מִנְיַן נְפָשׁוֹת שֶׁיֵּשׁ לְאִישׁ בְּאָהֳלוֹ תִּקְחוּ עֹמֶר לְכָל גֻּלְגֹּלֶת׃

יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃

המרבה והממעיט. יֵשׁ שֶׁלָּקְטוּ הַרְבֵּה וְיֵשׁ שֶׁלָּקְטוּ מְעַט, וּכְשֶׁבָּאוּ לְבֵיתָם מָדְדוּ בָּעֹמֶר אִישׁ אִישׁ מַה שֶּׁלָּקְטוּ, וּמָצְאוּ שֶׁהַמַּרְבֶּה לִלְקֹט לֹא הֶעְדִּיף עַל עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת אֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ, וְהַמַּמְעִיט לִלְקֹט לֹא מָצָא חֶסֶר מֵעֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת; וְזֶהוּ נֵס גָּדוֹל שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ׃

יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃

יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃

כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃

ויותרו אנשים. דָּתָן וַאֲבִירָם׃

וירם תולעים. לְשׁוֹן רִמָּה׃

ויבאש. הֲרֵי זֶה מִקְרָא הָפוּךְ, שֶׁבַּתְּחִלָּה הִבְאִישׁ וּלְבַסּוֹף הִתְלִיעַ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ", וְכֵן דֶּרֶךְ כָּל הַמַּתְלִיעִים (מכילתא):

כ״א **וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃**

וחם השמש ונמס. הַנִּשְׁאָר בַּשָּׂדֶה נַעֲשֶׂה נְחָלִים וְשׁוֹתִין מִמֶּנּוּ אַיָּלִים וּצְבָאִים, וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם צָדִין מֵהֶם וְטוֹעֲמִים בָּהֶם טַעַם מָן, וְיוֹדְעִים מַה שִּׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל:

ונמס. פָּשַׁר, לְשׁוֹן פּוֹשְׁרִים, עַל יְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ מִתְחַמֵּם וּמַפְשִׁיר, דישטנ"פריר בְּלַעַז, וְדִגְמָתוֹ בְּסַנְהֶדְרִין בְּסוֹף ד' מִיתוֹת:

כ״ב **וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃**

לקטו לחם משנה. כְּשֶׁמָּדְדוּ אֶת לְקִיטָתָם בְּאָהֳלֵיהֶם מָצְאוּ כִּפְלַיִם, שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: לֶחֶם מִשְׁנֶה – מִשֶּׁנִּבְרָא, אוֹתוֹ הַיּוֹם נִשְׁתַּנָּה לְשֶׁבַח בְּרֵיחוֹ וְטַעְמוֹ (שם):

ויגידו למשה. שְׁאָלוּהוּ מַה הַיּוֹם מְיוֹמָיִם; וּמִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיד לָהֶם מֹשֶׁה פָּרָשַׁת שַׁבָּת שֶׁנִּצְטַוָּה לוֹמַר לָהֶם וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ וְגוֹ', עַד שֶׁשָּׁאֲלוּ מַה זֹּאת, אָמַר לָהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שְׁנִצְטַוֵּיתִי לוֹמַר לָכֶם, וְלָכֵן עָנְשׁוֹ הַכָּתוּב שֶׁאָמַר לוֹ עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם, וְלֹא הוֹצִיאוֹ מִן הַכְּלָל:

כ״ג **וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפُוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃**

את אשר תאפו אפו. מַה שֶּׁאַתֶּם רוֹצִים לֶאֱפוֹת בַּתַּנּוּר, אֵפוּ הַיּוֹם הַכֹּל לִשְׁנֵי יָמִים, וּמַה שֶּׁאַתֶּם צְרִיכִים לְבַשֵּׁל מְמֶנּוּ בַּמַּיִם, בַּשְּׁלוּ הַיּוֹם. לְשׁוֹן אֲפִיָּה נוֹפֵל בְּלֶחֶם וּלְשׁוֹן בִּשּׁוּל בְּתַבְשִׁיל:

למשמרת. לִגְנִיזָה:

כ״ד **וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃**

כ״ה **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃**

ויאמר משה אכלהו היום וגו'. שַׁחֲרִית שֶׁהָיוּ רְגִילִין לָצֵאת וְלִלְקֹט בָּאוּ לִשְׁאֹל: "אִם נֵצֵא אִם לָאוּ", אָמַר לָהֶם אֶת שִׁבְיֶרְכֶם אִכְלוּ, לָעֶרֶב חָזְרוּ לְפָנָיו וּשְׁאָלוּהוּ מַהוּ לָצֵאת? אָמַר לָהֶם שַׁבָּת הַיּוֹם, רָאָה אוֹתָם דּוֹאֲגִים שֶׁמָּא פָּסַק הַמָּן וְלֹא יֵרֵד עוֹד, אָמַר לָהֶם הַיּוֹם לֹא תִמְצָאוּהוּ, מַה תַּ"ל הַיּוֹם? הַיּוֹם לֹא תִמְצָאוּהוּ אֲבָל מָחָר תִּמְצָאוּהוּ:

כ״ו **שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃**

וביום השביעי שבת. שַׁבָּת הוּא, הַמָּן **לא יהיה בו**; וְלֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְרַבּוֹת יוֹם הַכִּפּוּרִים וְיָמִים טוֹבִים:

כ״ז **וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ {ס}**

כ״ח **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃**

עד אנה מאנתם. מְשֹׁל הֶדְיוֹט הוּא "בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כְּרֵבָא" – עַל יְדֵי הָרְשָׁעִים מִתְגַּנִּין הַכְּשֵׁרִין:

כ״ט **רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמַיִם שְׁבוּ | אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃**

ראו. בְּעֵינֵיכֶם כִּי ה' בְּכִבּוּדוֹ מַזְהִיר אֶתְכֶם עַל הַשַּׁבָּת, שֶׁהֲרֵי נֵס נַעֲשָׂה בְּכָל עֶרֶב שַׁבָּת לָתֵת לָכֶם לֶחֶם יוֹמַיִם:

שבו איש תחתיו. מִכָּאן סָמְכוּ חֲכָמִים ד' אַמּוֹת לַיּוֹצֵא חוּץ לַתְּחוּם (ערובין נ"א):

אל יצא איש ממקמו. אֵלּוּ אַלְפַּיִם אַמָּה שֶׁל תְּחוּם שַׁבָּת (מכילתא), וְלֹא בְּמִפְרָשׁ – שֶׁאֵין תְּחוּמִין אֶלָּא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים – וְעִקָּרוֹ שֶׁל מִקְרָא עַל לוֹקְטֵי הַמָּן נֶאֱמַר:

ל׳ **וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃**

ל״א וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד־לְבָן וַטַּעְמוֹ כְּצַפִּיחֵת בְּדְבָשׁ׃

והוא כזרע גד לבן. עֵשֶׂב שֶׁשְּׁמוֹ קול״יינדר, וְזֶרַע שֶׁלּוֹ עָגֹל וְאֵינוֹ לָבָן, וְהַמָּן הָיָה לָבָן, וְאֵינוֹ נִמְשָׁל לְזֶרַע גַּד אֶלָּא לְעִנְיַן הָעִגּוּל, כְּזֶרַע גַּד הָיָה – וְהוּא לָבָן׃

כצפיחת. בָּצֵק שֶׁמְּטַגְּנִין אוֹתוֹ בְּדֶבַשׁ, וְקוֹרִין לוֹ אִסְקָרִיטִין בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה (פסחים ל״ז), וְהוּא תַּרְגּוּם שֶׁל אֲנָקְלוֹס׃

ל״ב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן | יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

למשמרת. לִגְנִיזָה׃

לדרתיכם. בִּימֵי יִרְמְיָהוּ; כְּשֶׁהָיָה יִרְמְיָהוּ מוֹכִיחָם לָמָּה אֵין אַתֶּם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה? וְהֵם אוֹמְרִים נַנִּיחַ מְלַאכְתֵּנוּ וְנַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, מֵהֵיכָן נִתְפַּרְנֵס? הוֹצִיא לָהֶם צִנְצֶנֶת הַמָּן אָמַר לָהֶם אַתֶּם רְאוּ דְּבַר ה׳, שִׁמְעוּ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא רְאוּ, בָּזֶה נִתְפַּרְנְסוּ אֲבוֹתֵיכֶם, הַרְבֵּה שְׁלוּחִין יֵשׁ לוֹ לַמָּקוֹם לְהָכִין מָזוֹן לִירֵאָיו׃

ל״ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃

צנצנת. צְלוֹחִית שֶׁל חֶרֶס, כְּתַרְגּוּמוֹ׃

והנח אותו לפני ה׳. לִפְנֵי הָאָרוֹן; וְלֹא נֶאֱמַר מִקְרָא זֶה עַד שֶׁנִּבְנָה אֹהֶל מוֹעֵד, אֶלָּא שֶׁנִּכְתַּב כָּאן בְּפָרָשַׁת הַמָּן׃

ל״ד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃

ל״ה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃

ארבעים שנה. וַהֲלֹא חָסֵר שְׁלֹשִׁים יוֹם הֵם? שֶׁהֲרֵי בְּט״ו בְּאִיָּר יָרַד לָהֶם הַמָּן תְּחִלָּה וּבְט״ו בְּנִיסָן פָּסַק, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת״ (יהושע ה׳)? אֶלָּא מַגִּיד, שֶׁהָעֲגוּת שֶׁהוֹצִיאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם טָעֲמוּ בָהֶם טַעַם מָן (קידושין ל״ח)׃

אל ארץ נושבת. לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן (שֶׁאוֹתָהּ שֶׁבְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מְיֻשֶּׁבֶת וְטוֹבָה שֶׁנֶּאֱמַר ״אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן״, וְתַרְגּוּם שֶׁל נוֹשָׁבֶת ״יָתְבָתָא״, רָצָה לוֹמַר — מְיֻשֶּׁבֶת)׃

אל קצה ארץ כנען. בִּתְחִלַּת הַגְּבוּל קֹדֶם שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן, וְהוּא עַרְבוֹת מוֹאָב. נִמְצְאוּ מַכְחִישִׁין זֶה אֶת זֶה? אֶלָּא בְּעַרְבוֹת מוֹאָב כְּשֶׁמֵּת מֹשֶׁה בְּז׳ בַּאֲדָר פָּסַק הַמָּן מִלֵּירֵד, וְנִסְתַּפְּקוּ מִמֶּנּוּ שֶׁלָּקְטוּ בוֹ בַיּוֹם עַד שֶׁהִקְרִיבוּ הָעֹמֶר בְּשִׁשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח״ (יהושע ה׳)׃

ל״ו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִת הָאֵיפָה הוּא׃ {פ}

עשרית האיפה. הָאֵיפָה שָׁלֹשׁ סְאִין וְהַסְּאָה ו׳ קַבִּין וְהַקַּב ד׳ לֻגִּין וְהַלּוֹג ו׳ בֵּיצִים, נִמְצָא עֲשִׂירִית הָאֵיפָה מ״ג בֵּיצִים וְחֹמֶשׁ בֵּיצָה, וְהוּא שִׁעוּר לַחֲלָה וְלַמְּנָחוֹת׃

פרק י״ז

א׳ וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃

ב׳ וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃

מה תנסון. לוֹמַר הֵיוּכָל לָתֵת מַיִם בְּאֶרֶץ צִיָּה?׃

ג׳ וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנָי בַּצָּמָא׃

ד׳ וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃

עוד מעט. אִם אַמְתִּין עוֹד מְעַט **וסקלני**׃

ה׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃

עבור לפני העם. וּרְאֵה אִם יִסְקְלוּךָ, לָמָּה הוֹצֵאתָ לַעַז עַל בָּנַי? (שמות רבה):

וקח אתך מזקני ישראל. לְעֵדוּת, שֶׁיִּרְאוּ שֶׁעַל יָדְךָ מַיִם יוֹצְאִים מִן הַצּוּר, וְלֹא יֹאמְרוּ מַעֲנוֹת הָיוּ שָׁם מִימֵי קֶדֶם:

ומטך אשר הכית בו את היאר. מַה תַּ"ל "אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר"? אֶלָּא שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים עַל הַמַּטֶּה שֶׁאֵינוֹ מוֹכֶן אֶלָּא לְפַרְעָנוּת – בּוֹ לָקָה פַּרְעֹה וּמִצְרַיִם כַּמָּה מַכּוֹת בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם – לְכָךְ נֶאֱמַר אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר, יִרְאוּ עַתָּה שֶׁאַף לְטוֹבָה הוּא מוּכָן (מכילתא):

ו **הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם | עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:**

והכית בצור. עַל הַצּוּר לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא בַצּוּר, מִכָּאן שֶׁהַמַּטֶּה הָיָה שֶׁל מִין דָּבָר חָזָק וּשְׁמוֹ סַנְפִּירִינוֹן, וְהַצּוּר נִבְקַע מִפָּנָיו (שם):

ז **וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב | בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן: {פ}**

ח **וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם:**

ויבא עמלק וגו'. סָמוּךְ פָּרָשָׁה זוֹ לְמִקְרָא זֶה, לוֹמַר, תָּמִיד אֲנִי בֵּינֵיכֶם וּמְזַמָּן לְכָל צָרְכֵיכֶם וְאַתֶּם אוֹמְרִים הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן, חַייֵכֶם שֶׁהַכֶּלֶב בָּא וְנוֹשֵׁךְ אֶתְכֶם וְאַתֶּם צוֹעֲקִים לִי וְתִדְעוּ הֵיכָן אֲנִי? מָשָׁל לְאָדָם שֶׁהִרְכִּיב בְּנוֹ עַל כְּתֵפוֹ וְיָצָא לַדֶּרֶךְ, הָיָה אוֹתוֹ הַבֵּן רוֹאֶה חֵפֶץ וְאוֹמֵר, אַבָּא טֹל חֵפֶץ זֶה וְתֵן לִי וְהוּא נוֹתֵן לוֹ, וְכֵן שְׁנִיָּה, וְכֵן שְׁלִישִׁית, פָּגְעוּ בְאָדָם אֶחָד אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הַבֵּן, רָאִיתָ אֶת אַבָּא? אָמַר לוֹ אָבִיו, אֵינְךָ יוֹדֵעַ הֵיכָן אֲנִי? הִשְׁלִיכוֹ מֵעָלָיו וּבָא הַכֶּלֶב וּנְשָׁכוֹ (תנחומא יתרו):

ט **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי:**

בחר לנו. לִי וּלְךָ – הִשְׁוָהוּ לוֹ; מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ; וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבְּךָ מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנָי", וַהֲלֹא אַהֲרֹן גָּדוֹל מֵאָחִיו הָיָה וְעוֹשֶׂה אֶת חֲבֵרוֹ כְּרַבּוֹ. וּמוֹרָא רַבְּךָ כְּמוֹרָא שָׁמַיִם מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר "אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם" – כַּלֵּם מִן הָעוֹלָם, חֲיֵבִין הֵם כְּלָיָה, הַמּוֹרְדִים בְּךָ כְּאִלּוּ מָרְדוּ בְּהַקָּבָ"ה:

וצא הלחם. צֵא מִן הֶעָנָן וְהִלָּחֵם בּוֹ:

מחר. בְּעֵת הַמִּלְחָמָה, אָנֹכִי נִצָּב:

בחר לנו אנשים. גִּבּוֹרִים וְיִרְאֵי חֵטְא שֶׁתְּהֵא זְכוּתָן מְסַיַּעְתָּן. דָּבָר אַחֵר – בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים שֶׁיּוֹדְעִין לְבַטֵּל כְּשָׁפִים, לְפִי שֶׁבְּנֵי עֲמָלֵק מְכַשְּׁפִין הָיוּ:

י **וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלָה רֹאשׁ הַגִּבְעָה:**

ומשה אהרן וחור. מִכָּאן לְתַעֲנִית שֶׁצְּרִיכִים שְׁלֹשָׁה לַעֲבֹר לְפָנֵי הַתֵּבָה, שֶׁבְּתַעֲנִית הָיוּ שְׁרוּיִים (מכילתא):

חור. בְּנָהּ שֶׁל מִרְיָם הָיָה וְכָלֵב בַּעְלָהּ (סוטה י"א):

י"א **וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק:**

כאשר ירים משה ידו. וְכִי יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה נוֹצְחוֹת הָיוּ הַמִּלְחָמָה וְכוּ' כְּדְרַאיְתָא בְּרֹ"ה:

י"ב **וְיָדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ:**

וידי משה כבדים. בִּשְׁבִיל שֶׁנִּתְעַצֵּל בַּמִּצְוָה וּמִנָּה אַחֵר תַּחְתָּיו, נִתְיַקְּרוּ יָדָיו:

ויקחו. אַהֲרֹן וְחוּר:

אבן וישימו תחתיו. וְלֹא יָשַׁב לוֹ עַל כַּר וְסֶתֶת. אָמַר: יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין בְּצַעַר, אַף אֲנִי אֶהְיֶה עִמָּהֶם בְּצַעַר (תענית י"א):

ויהי ידיו אמונה. וַיְהִי מֹשֶׁה יָדָיו בֶּאֱמוּנָה, פְּרוּשׁוֹת הַשָּׁמַיִם בִּתְפִלָּה נֶאֱמָנָה וּנְכוֹנָה:

עד בא השמש. שֶׁהָיוּ עֲמָלֵקִים מְחַשְּׁבִין אֶת הַשָּׁעוֹת בַּאיצְטְרוּלוֹגִיָּא, בְּאֵיזוֹ שָׁעָה הֵם נוֹצְחִים, וְהֶעֱמִיד לָהֶם מֹשֶׁה חַמָּה וְעִרְבֵּב אֶת הַשָּׁעוֹת (תנחומא):

י"ג **וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב: {פ}**

ויחלש יהושע. חֻתַּךְ רֹאשֵׁי גִּבּוֹרָיו וְלֹא הִשְׁאִיר אֶלָּא חַלָּשִׁים שֶׁבָּהֶם, וְלֹא הָרָגָם כֻּלָּם, מִכָּאן אָנוּ לְמֵדִים שֶׁעָשׂוּ ע"פ הַדִּבּוּר שֶׁל שְׁכִינָה (שם):

י״ד וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כְּתֹ֥ב זֹ֛את זִכָּר֖וֹן בַּסֵּ֑פֶר וְשִׂ֣ים בְּאָזְנֵ֔י יְהוֹשֻׁ֔עַ כִּֽי־מָחֹ֥ה אֶמְחֶ֖ה אֶת־זֵכֶ֥ר עֲמָלֵ֖ק מִתַּ֥חַת הַשָּׁמָֽיִם׃

כתב זאת זכרון. שֶׁבָּא עֲמָלֵק לְהִזְדַּוֵּג לְיִשְׂרָאֵל קֹדֶם לְכָל הָאֻמּוֹת׃

ושים באזני יהושע. הַמַּכְנִיס אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ, שֶׁיְּצַוֵּה אֶת יִשְׂרָאֵל לְשַׁלֵּם לוֹ אֶת גְּמוּלוֹ; כָּאן נִרְמַז לוֹ לְמֹשֶׁה שֶׁיְּהוֹשֻׁעַ מַכְנִיס אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ (שם)׃

כי מחה אמחה. לְכָךְ אֲנִי מַזְהִירְךָ כֵּן, כִּי חָפֵץ אֲנִי לִמְחוֹתוֹ׃

ט״ו וַיִּבֶן֙ מֹשֶׁ֣ה מִזְבֵּ֔חַ וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ יְהוָ֥ה | נִסִּֽי׃

ויקרא שמו. שֵׁל מִזְבֵּחַ׃

ה׳ נסי. הַקָּבָ״ה עָשָׂה לָנוּ כָּאן נֵס. לֹא שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָרוּי ה׳, אֶלָּא הַמַּזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ זוֹכֵר אֶת הַנֵּס שֶׁעָשָׂה הַמָּקוֹם — ה׳ הוּא נֵס שֶׁלָּנוּ׃

ט״ז וַיֹּ֕אמֶר כִּֽי־יָ֥ד עַל־כֵּ֖ס יָ֑הּ *(בכתר ארם צובה היה כתוב כָּסֵ֫הּ בתיבה אחת)* מִלְחָמָ֥ה לַיהוָ֖ה בָּעֲמָלֵ֥ק מִדֹּ֖ר דֹּֽר׃ {פ}

ויאמר. מֹשֶׁה׃

כי יד על כס יה. יָדוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה הוּרְמָה לִשְׁבֹּעַ בְּכִסְאוֹ לִהְיוֹת לוֹ מִלְחָמָה וְאֵיבָה בַּעֲמָלֵק עוֹלָמִית, וּמַהוּ כֵּס וְלֹא נֶאֱמַר כִּסֵּא? וְאַף הַשֵּׁם נֶחֱלַק לְחֶצְיוֹ? נִשְׁבַּע הַקָּבָ״ה שֶׁאֵין שְׁמוֹ שָׁלֵם וְאֵין כִּסְאוֹ שָׁלֵם עַד שֶׁיִּמָּחֶה שְׁמוֹ שֶׁל עֲמָלֵק כֻּלּוֹ, וּכְשֶׁיִּמָּחֶה שְׁמוֹ יִהְיֶה הַשֵּׁם שָׁלֵם וְהַכִּסֵּא שָׁלֵם, שֶׁנֶּאֱמַר ״הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח״ (תהלים ט׳), זֶהוּ עֲמָלֵק שֶׁכָּתוּב בּוֹ ״וְעֶבְרָתוֹ שָׁמְרָה נֶצַח״ (עמוס א׳), ״וְעָרִים נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה״ (תהלים שם), מַהוּ אוֹמֵר אַחֲרָיו? ״וַה׳ לְעוֹלָם יֵשֵׁב״ — הֲרֵי הַשֵּׁם שָׁלֵם, ״כּוֹנַן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ״ — הֲרֵי כִּסְאוֹ שָׁלֵם׃